

Riči, stvari i štorije

U Meksiku, Baja California susreće se jedna rijetka vrsta parazitizma. Nakon što uđe u odrasli stadij jedinke, izopodni rak *Cymothoa exigua* ulazi u usta ribe *Lutjanus guttatus* (rose spotted snapper). S vremenom riblji jezik degenerira ili ga rak pojede. Pričvrstivši se pereopodijima za ostatke ribljeg jezika, ostatak života provodi pretvarajući se da je jezik ribe i preuzevši sve funkcije dotičnog organa hrani se dijelovima svakog njenog uhvaćenog plijena. Ova pojava naziva se *tongue replacement* (zamijena jezika).¹

„Jezik se u pravom smislu riječi konstituira pomoću serije analogija koje lateralno produžuju jezik akcije, ili bar njegov zvučni dio; taj novi jezik liči ovom posljednjem; i upravo ta sličnost olakšava njegovo razumijevanje...

Nastanak jezika iz jezika akcije potpuno izmiče alternativni između prirodne imitacije i proizvoljne konvencije. Gdje postoji priroda – u znacima koji se spontano rađaju u nama samima – ne postoji nikakva sličnost, a tamo gdje se sličnostima koriste, postignut je dragovoljan sporazum između ljudi.“ (Foucault 1971: 168)

Zahvaljujući seriji analogija kojom su se biolozi dragovoljno sporazumjeli, izopodni rak je stvorio jezik u pravom smislu riječi, lateralno produživši osnovni degenerirani organ, jezik akcije i sada on, novi jezik, slični onom posljednjem. On je živuća prirodna imitacija, koja proizvoljnom konvencijom, pomoću znaka - *Cymothoa exigua* i *Lutjanus guttatus*, omogućuje poimanje još jednog odnosa u prirodi.

Jezik uvijek nečemu slični. Od pretpostavljenog prvotnog krika koji je izbacio glasove kakve ih danas poimamo te koji čine naš govor i jezik, on je činio sredstvo pomoću kojeg smo naučili oponašati ono što bi nas okružilo. Oponašanjem bismo se identificirali s onime što oponašamo, preuzeli osobine toga i prezentirali ih kao svoje, a sebe kao to što oponašamo. Odjednom je oponašanje prestalo biti oponašanjem i postalo ponašanje, odnos prema nekome ili nečemu.

Među ovim okolnostima, jezik je ujedno bio i sredstvo i oponašatelj stvari na koje bi nailazili. Zato se čini teško iskobeljati se iz pokušaja da razlučimo što je riječ, a što stvar.

¹ <http://polyscience.org/2005/09/cymothoa-exigua/>

Foucault predlaže da se ni ne pokušavamo isplesti iz takvog odnosa, jer su riječi te koje stvaraju stvari.

Usudimo li se u ovu formulu uplesti i nešto što nominalno čine stvari oko nas – stvarnost, *stvar* se komplicira na nebrojenu potenciju. Mogli bismo si olakšati situaciju te postaviti *stvari* na sljedeći način. Ako su riječi te koje stvaraju stvari, onda i osjetilni svijet stvari i izgovoreni svijet riječi pripadaju jednom svijetu – onom jezičnom. U svijetu postoji XXXXX jezika, odnosno jezičnih realnosti. Prema tome, zašto se stvari ne bi posložile u riječi na taj način da jednostavno prebrojimo postojeće jezike i zapečatimo ih kao službenu brojku stvarnosti?

Ovaj postupak ne bi bio ništa manje pogodan od klasifikacija i taksonomija kojima je danas svijet organiziran, ili rodnim, spolnim, povijesnim, nacionalnim, rasnim i inim kategorijama kojima pripadamo. Uostalom, stvarnost, što god da ona jest, je puno jednostavnija nego što ju se prezentira otkad postoji prezentacije. Rezentacije stvarnosti vjerojatno robuju onim *proizvoljnim znakovima sistema što se spontano rađaju u nama samima*. Stvarnosti su vjerojatno jednostavne, jednostavnije od našeg poimanja riječi *jednostavno*. Možda su toliko jednostavne da ni ne postoje pa da bi se nadoknadio taj suštinski nedostatak stvarnosti, ljudi se konstantno zabavljaju kreirajući reprezentacije nečega što ne postoji.

Ti naši sustavi znakova i načini razmišljanja vjerojatno su još toliko primitivni da ne uspijevaju obuhvatiti nešto što bi moglo postojati.

No, *bilo kako bilo*, možda je to upravo naša prednost. Pored te jedne suštinske stvarnosti koja ne postoji, izrodilo se milijarde onih koje bi mogle postojati i od kojih svaka ovisno o vremenu, skupini i pojedincu želi biti glavna. Ako smo dovoljno fleksibilni, moći ćemo konzumirati blagodat nekolicine stvarnosti, a ako nismo normalni, možda i sve. Jer ovdje je riječ o jednoj rasprodaji stvarnosti koje su dostupne jednako kao i žvakaće gume na trafikama.

One zaista imaju svoju fabriku koja manično proizvodi kojekakve oblike nečega što želimo pa smo k tome i u stanju primijetiti.

„Na četvrtoj je planeti živio neki poslovni čovjek. Taj je bio tako zaposlen da čak ni glavu nije podigao kad je mali princ došao.

– Dobar dan! – reče mu ovaj. – Ugasila vam se cigareta.

– Tri i dva su pet. Pet i sedam dvanaest. Dvanaest i tri petnaest. Dobar dan. Petnaest i sedam dvadeset dva. Dvadeset dva i šest dvadeset osam. Nemam vremena da je ponovno zapalim. Dvadeset šest i pet trideset jedan. Uh! To je, dakle, pet stotina jedan milijun šest stotina dvadeset dvije tisuće sedam stotina trideset jedan.

– Pet stotina milijuna čega?

– Ha? Još uvijek si tu? Pet stotina milijun... ne znam više... Imam toliko posla! Ja sam ozbiljan čovjek, ne bavim se glupostima! Dva i pet su sedam...

– Pet stotina milijuna čega? – ponovi mali princ koji nikad u životu nije odustajao od pitanja što bi ga jednom postavio.

Poslovni čovjek podigne glavu:

– Kroz pedeset četiri godine, koliko živim na ovoj planeti, uznemirili su me samo tri puta. Prvi puta to bijaše pred dvadeset dvije godine kad je neki hrušt pao tko zna otkuda. Toliko je galamio da sam četiri puta pogriješio u zbrajanju. Drugi put to bijaše pred jedanaest godina. Kad me zgrabila kostobolja. Premalo se krećem. Nemam vremena za šetnju. Ja sam ozbiljan čovjek. I evo... sad, treći put! Rekoh, dakle, pet stotina jedan milijun...

– Milijuna čega?

Poslovni čovjek shvati da zbilja nema nade da će ga ostaviti na miru:

– Milijun onih malih stvari što ih katkada vidimo na nebu.

– Mušica?

– Ne. Onih stvarčica o kojima sanjare dangube. Ali ja sam ozbiljan čovjek! Ja nemam vremena za sanjarenje.

– Ah! Zvijezda?

– Da, baš tako. Zvijezda.

– I što ti radiš s pet milijuna zvijezda?

– Što s njima radim?

– Da.

– Ništa. Posjedujem ih.

– Ti posjeduješ zvijezde?

– Da.“ (Saint-Exupery 1987: 43-45)

Kad se govori o fabrici stvarnosti, treba imati na umu da je to stalan i vrlo unosan posao, s beneficiranim radnim stažom. Ovo tržište stvarnosti ne poznaje pojam potražnje i potrošnje, već su one ovdje komprimirane u jedno. Ono što se stvori, istovremeno se i troši.

No, kako se svakim tržištem uz malo lukavstva i dobrim planom može upravljati, tako se upravlja i ovime. Zaista, fizički, postoje oni koji posjeduju pogone stvarnosti, za njih bi se moglo kazati da su vladari. Baš kao u (dječjim) pričama, oni odaberu oblik stvarnosti, spakiraju ga u ambalaže, prebroje i distribuiraju ostalima. Ostali, skupa s vladarima, kupuju ambalaže i potvrđuju te zamotane oblike.

Na putu od riječi do stvari rađa se svijet znanja. U njemu se zapisuje ono što se proizvelo u diskurzima, ono što je ispričano i prepričano. Foucault tvrdi kako „... znati znači prenijeti iz jezika u područje jezika; ponovno obrazovati jedinstveno polje riječi i stvari; svemu dati priliku da govori. (Foucault 1971: 106) Iz toga slijedi da *znati* ustvari znači (pre)pričati i time nanovo reproducirati stvarnosti. Onako kako gledamo tako i vidimo, ili onako kako pričamo, tako i čujemo, a prijelazi iz jedne stvarnosti u drugu su seljenja iz jedne vrste pričanja u drugu. Stvarnosti su priče i u pričama se isprepliću, ostaje samo trenutak vjerovanja da je nešto što mi slušamo istinito ili važno ili logično.

Istinito=važno=logično=istinito=logično=važno

Nesumnjivo, gledam to što vidim.

„**pogled** *m* **1. a.** upravljenost očiju na koga ili što **b.** izraz očiju kao odraz duševnog stanja [*tužan ~, veseo ~*] **2. pren.** način prosuđivanja [*~ na situaciju*] **3. a.** mjesto odakle se gleda, domak oka **b.** ono što se otkriva oku, prizor, izgled **4.** način gledanja na što, mišljenje, shvaćanje, nadzor, uvjerenje [*konzervativan ~*]²

Sve što vidim ili što bih mogla vidjeti je ono što mogu izreći. Foucaultovim riječima, dati si priliku da govorim, da obrazujem jedinstveni prostor između domaka oka (**3. a.**) i onoga što se otkriva oku, prizora (**3. b.**), odnosno stvorim način gledanja na što (**4.**). Moja upravljenost očiju na koga ili što (**1. a.**) je moj jezik. *Moj jezik*, ona usmjerenost prema objektu promatranja posredovana je željom jezično neoznačivom, lutajućom, lacanovskom. *Moj pogled* je pocijepan značenjima 1.a, 1.b, 2., 3.a, 3.b., 4. koje objedinjuje ista riječ. Moj

² Anić 1991: 485

pogled ili to što vidim je pocijepano, a pogled koji me orijentira u jezičnom prostoru orijentira se preko mog jezika. Moj jezik oponaša moj pogled, a cijelo to vrijeme moj pogled slični mom jeziku.

1. a. = 3. a.

Pogled je puka jezična izmišljotina pomoću koje razgraničujemo sebe od drugog. Pogled ne seže dalje od granice između prostora prema kojem se gleda i prostora otkuda se gleda. Pogled podrazumijeva mjesto, točku u prostoru od koje kreće i gdje se zaustavlja. U jeziku kakvog mi poznajemo te dvije točke nalaze se na dva različita mjesta; ondje gdje sam ja, otkuda kreće pogled, prema tamo gdje nisam, gdje bi pogled trebao završiti. Jezično ne znam što mi je *nadomak oku*. *Nadomak oku* je paradoksalni jezični trenutak kada se mjesto odakle se gleda treba spojiti s mjestom kamo se gleda. Tren i točka u kojem pogled završi, tamo sam ja. Ono što se tada otkrilo oku – jezični prizor, nije ništa drugačije od onog prostora otkud je pogled krenuo, a to bi opet trebalo biti ja. Kroz jezik, sve se više čini da pogled ne postoji. Moja stvarnost, temeljena na mom osjetu – mom jeziku, prelijeva se iz pomisli u pomisao, stvarajući neomeđene prostore satkane metaforama. U njima pogled ne postoji, iako se kreću linijama koje jezik pokušava ocrtati da bi prenio značenja bez kojeg i on i njegove stvarnosti izbivaju. Jezik je izmislio metafore da bi imao značenje, da bi pecao stvarnosti za svoje privide. Nakon što upeca stvarnost, jezik ju sprema u svoju logičnu bazu podataka pritom je obradivši tako da stvarnost dobije na vjerodostojnosti da bi se lakše u nju povjerovalo. Osnovni uvjet vjerovanja, dakako, još uvijek je istina kojoj uvijek dobro dođe logična potpora jer tada postaje ispravna. Ispravno se uz istinito nekako uvijek najuspješnije konzumiralo zbog čega ta kombinacija za stvarnost postaje izrazito važna. Da bi se ta tradicija vjernije sačuvala jezik ju je pohranio u slične pretince gdje se konačno to istinito zrcali vrlo slično onome logičnom i važnom. Moja jezična alatka obrađuje unutar svog sistema, a da ja više ništa ne vidim.

Pored stvarnosti i vjerovanja, isto toliko lažna i nestvarna, ili baš obrnuto, čini se i želja. Lacan tvrdi da je želja uvijek negdje drugdje, da trajno izmiče te da je prepoznatljiva po svojim označiteljima što se stvaraju putem fantazije, putem fetiša.

„Zamisli želju!“

„Zažmiri.“

„Otvori oči.“

Fantazija. Fantazija smije izmicati, biti negdje drugdje, biti lažna i nestvarna. Kada zamislim želju, oči zatvaram u fantaziju, u prostor koji ne postoji. Kada otvorim oči (nakon što su proboravile nepostojeće vrijeme na mjestu kojeg nema), upućujem pogled – svoju jezičnu figuru pocijepkanu značenjima prema nečemu što želim. Želim odande otkuda zamišljam (*Zamisli želju!*), od točke misli od koje krećem, od točke od koje počinjem gledati. Pogled je izjednačen želji, mom fetišu u stvarnom prostoru kojeg mogu dotaknuti. Fetiš, koji ne može biti lažan, koji utjelovljuje moju želju, dovodi je prema svome izvoru odnosno cilju. U trenutku kada želja stigne onamo kamo je sezala, nestaje jer je ona prisutna dok god nije ostvariva. Mogli bismo je pratiti nanovo zatvarajući oči pred objektom svoje čežnje, nikad ga ne dosežući. Kada pogled dosegne svoje mjesto čežnje, on će s čežnjom nestati, vraćajući se krugu kojem pripada:

„Zamisli želju!“

„Zažmiri.“

„Otvori oči.“

Otvorenih očiju, uz znanje o fetišu, prvi puta se dogodila umjetnost te dobila i privilegiranu i diskriminirajuću poziciju svijeta mašte i njene realizacije. Uz epitete poput fantastičnosti i artificijelnosti umjetnost je prozvana predrugačijom da bi ikada odgovarala nekoj stvarnosti koju živimo. Zahvaljujući umjetnosti ta ista stvarnost postala je stvarnija i manje fleksibilna. Kako je ova postajala stvarnija, umjetnost je usporedno postajala artificijelnija. Nastala su dva paralelna događanja, otkud je jedan zrcalio drugog. Ono predmetno, opipljivo i netranscendentalno (stvarnost, u klasičnom smislu riječi) dobilo je sliku u zrcalu – eteričnu, neopipljivu i transcendentalnu (umjetnost) koja je zato kao i poneki prizori u zrcalu mogla biti iskrivljena, onakva kakva god da ispadne. Umjetnost je zato smjela biti kreativna, svakakva, a stvarnost ograničenija. Ovakva dogovorna ravnoteža ispričana je i konzumirana; društvo ju je iskoristilo da se ono *umjetnički* prikazano, izrečeno uvijek shvati kao nešto drugo, nešto što nije, već je samo prikaz nečega. Stoga i ono najužasnije u umjetnosti samo je neka usputna paralela koju se može objesiti na zid ili zatvoriti u muzej i ne doživjeti je kao nešto što bi bilo stvarno, opipljivo.

Između stvarnosti i umjetnosti dogodila se zamijena jezika kao kod raka i ribe. Jezik irealnog i fantazije u stvarnosti je degenerirao – ili sam od sebe ili zato što ga je umjetnost pojela. Zato se na to mjesto smjetio novi jezik – umjetnost koja se čitavo vrijeme pretvara da je jezik irealne stvarnosti. Hvatajući riječi i stvari koje se reproduciraju kroz diskurze (usta)

stvarnosti, umjetnost boravi u čeljustima stvarnosti hraneći se dijelovima tih istih riječi i stvari.

Tongue replacement - zamijena jezika³

Ili drugim riječima; zahvaljujući seriji analogija kojom su se teoretičari dragovoljno sporazumjeli, umjetnost je stvorila jezik u pravom smislu riječi, lateralno produživši osnovni degenerirani organ, jezik irealnog i sada on, novi jezik, liči onom posljednjem. On je živuća prirodna imitacija, koja proizvoljnom konvencijom, pomoću znaka – *umjetnost* i *stvarnost*, omogućuje poimanje još jednog odnosa u prirodi.

Umjesto zaključka prilažem pismo bake Kate unuku Stipi koje bi moglo biti stvarno isto koliko je i izmišljeno:

„dragi moj mali stipe

evo ti već proša i drugi mjesec otkako si bija u svoje babe. moran ti odma reći da ti je baba bila jako juta što si tako ostavija stvari za sebon. Sve je bilo po podu i ako ti fale gaće našla san ti ih iza posteje. oli ne moreš malo za sebon počistit. nego pusti ti to moj Stipe ne piše ti zato tvoja baba. ja san tamo kad san spremala našla neke tvoje slikovnice ono što tako zoveš stripovi. e odatle san izvukla neki fini libar i pita se baba éa joj to nikad nisi tija pokazati. nego samo kada babu tribaš tada pokažeš. e da znaš da je to baba našla i iščitala od korce do korce. i ja bi tila sada tebi nešto kazati. baba ti živi cili život odi na selu i mnogo je puta gledala u nebo pogotovo u noći. i mislila san ja mora da kada je tu tako lipo da se sve zvizde kreću prema nami ili oko nas. a rekla san ja to tvom didi puno puta reka mi on da se pustin takih štorija jer éu infišat. al sada znan da san bila u pravu. i moran ti reći to što ti čitaš to su sve budalaštine. stoji tamo sve lipo nacrtano kako je lipo bilo kada je crikva rekla: ova naša zemlja i nebo je pogotovo u noći u sridi svega što se po nebu kreće. a onda je doša oklen taj

³ Fotografija preuzeta s <http://polyscience.org/2005/09/cymothoa-exigua/>

neki tukac kopernik i reka da crikva laže. ma da laže crikva, jes ti čuja to! valjda ni ni zna svoje gaće za sebon spremi ka ni ti! i onda je reka da se sve vrti oko sunca. ma oli se vrti oko sunca tutleša. ja kad iden u masline pa vidi se čisto ka suza da ujutro sunce je doli kod ulaza oko podneva gre gori a uveče padne iza barki. pa vidiš mu cili krug. i on se vrti oko maslinika a ne maslinik oko njega. a pročitala san i da su take funcute i ložili posli. a ko im je kriv ča su tili to su i dobili.

a sićan se ja kad smo se tvoj dida i ja zajubili. staali smo tamo pored drugog mula i lovili ribu. ja san gledala u more i parilo mi se da ono nema kraja ka da smo na ploči. i rekla san ja to opet tvom didi a on je reka ma ča je tebi nisi valjda otišla na kvasinu ajde mući i sidni do mene. a bilo nam je lipo. a sada čitan ja u ovi tvojim škartocama da je prije bilo puno lipše. znaš crikva je zatvorila još jednog berekina neki galilej a ovi je tvrdija da je zemlja balun. a moj stipe da je zemlja balun pa otkotrljali bi se i ja i dida i ti i oni tvoji baluni u dvoru. a kako bi bacili na picigin? e pa nikako. i lipo san ja kazala tvom didi onu večer da je zemlja ravna ka ploča. a more biti i ka lancun a more ka i kocka al ja ti kažen i crikva je rekla da balun bome nije.

zato moj stipe ja ču tebi ovi libar naložiti jer tako bi i crikva učinila a i triba nam ča više toga za ložiti rekli su da će ova zima biti ledena.

e tako lipo sad kad opet dođeš u dide i mene svoje ćeš gaće za sebon spremati i babu slušati jer ćemo s tebon pod ključ ka ove berekine. i eto ti tu dvi kile smokava poji i podili s mlađin bratom i nemoj ga tući po glavi. on je još malen.

i čuvaj se stipe želin ti sve najboje u školi i želin ti da ne puniš glavu praznon slamom. jubi te tvoja baba kata.“

Stipe je uz majčinu prisilu baki Kati odgovorio:

„Draga najdraža babo,

Prvo prije nego šta ti išta napišen, babo moraš znat da mi je jako ža šta san te naljutija. I mater kaže da ako san te stvarno tako puno ljutija ka šta si joj onu večer priko telefona sve izbeštimala, da ču iduće lito prosidit na kamenjaru kod barba Nike jer je baš reka da mu triba ruka više da popravi mociru da koze ne brste tuđe parcele. Jako mi je ža babo, nemoj molin te više tako materi beštimat, bila je sva mrka posli, i frizera je otkazala, balun mi zaključala gori u ćufitu i mene zakračunala u banju da čistim sve one rubove između pločica.

Zato, babo molin te puno i još više od toga, oprostimo što san ti škovace napravija.

A šta se tiče onega libra šta si ga našla, nemoj ga babo užgat, nemoj! Ako vam je tako ledeno, pa poslat ću ti ja što novina i starih bilježnica pa loži njih. Ti libar nije moj, a to ti je od one male šta je jedan put kad smo se vraćali s plaže došla s menon i ti si nan napravila limunadu. Sidili smo tamo pod smokvom i posli si me zafrkavala da mi je to cura. Rekla si da ti je smišna i da je pozoven na tvoj kolač od rogača koji put. Pozva bi je ja, al ona ti baš ne voli rogač.

A da ti sada ispričan kako je ti libar završija u mene jer znan da ti ovake štorije voliš slušat.

Šetali smo uz more, onako uz zalazak sunca, kako se šeće puno ljudi, ali mi smo ti išli onamo di ne idu drugi, s one strane na oštre stine šta gledaju na škojić, tamo di san jednom raspapa kolino pa si mi ga ti rakijon polila. Znan da sad misliš, a mali šta je tebi jesi tija malu bacit na kolina tako da razbije kolina?? Tako točno ti misliš, ali tamo je babo kada sunce zalazi sve puno koluri puno više nego drugdi, ka da si uša u neku fantažiju. I kada staneš i gledaš, pogled ti ne može stati, ne znaš di počinje, ne znaš di da gledaš jer je sve tako nestvarno lipo. Fantažija, fantažija, ma kažen ti ja.

Nego, tako smo ti stali tamo Luce i ja, i gledali i ništa nam ni bilo potribno reći. Dobro, ja nisan ni zna šta bi reka. Onda se Luce okrenula prema meni i pogledala me ravno u oči. Ajme, nisan zna šta bi sa sebon. Gledala me tako čudno ka da je nakratko infišala, točno u oči ni makac, ni treptala nije. Bilo je ledeno jer malo je okrenulo na buru, a meni su se ruke znojile ka da premećem kamenje u barba Nike. Onda je odjednom zatvorila oči, jako, ka da ju nešto ugrizlo. Zažmirila najjače šta se može, i stala tako bar minutu, dvi, meni ništa ni bilo jasno. Kad je konačno otvorila oči, rekla je: „Sad ti!“ . Ja san reka: „Šta ja?“ Rekla je: „Šta, šta ti???” Zamisli želju!“ . E babo, mislija san, oli ovoj maloj nisu baš sve na broju, ali dobro, nemaš svaku veće curu sa sebon. Pa san odgovori: „Kakvu želju?“ . Ona: „Ma želju! Znaš ti što je želja? Svi znaju što je želja! Zamisli želju!“ Ja san slegni ramenima i gleda u prazno ka da zamišljan želju. Ali ona nije odustajala: „Zatvori oči!“ . Pa san zatvori oči. A šta san drugo moga. Tako san staja dok nije rekla: „Otvori oči!“ . I jesan ih otvori, a ona je rekla: „E, fino. Sad imaš želju dok ti se ne ostvari. Idemo kući. Mrzlo mi je.“ Ha, i otišli smo kući. A libar? Pa libar je cilo vrime nosila u rukama, bija san joj ga pridrža kad se spuštala s neke ružne stine i tako je osta u mene. Ovo je sve istinito šta san napisa! I važno! Zato nemoj ložit libar jer mi se ta cura sviđa. Ima najluđi pogled na svitu, ka da ga uopće nema.

To je to. Napisa san šta san tija, fala na smokvami. E, da i još, znaš onu sipu šta ste nan poslali, bila je super. Kad ju je čistila, mater je iz nje izvadila jednu malu ribu i jednu kozicu. Bit će da ih je sipa progucala.

Pozdravi didu. Voli vas vaš Stipe.“

Literatura:

Foucault, Michel (1971). *Riječi i stvari: arheologija humanističkih nauka*. Beograd:Nolit

Anić, Vladimir (1991). *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber

Saint-Exupery, Antoine (1987). *Mali princ*. Zagreb: Mladost

<http://polyscience.org/2005/09/cymothoa-exigua/>